

PM 2011: RI (Dnr 316-2165/2011)

Uppdrag att redovisa arbetet med bostadsförsörjning
Remiss från Socialdepartementet med svar till Länsstyrelsen i Stockholms län
Remisstid 31 december 2011

Borgarrådsberedningen föreslår att kommunstyrelsen beslutar följande.

1. Som svar på remissen ”Uppdrag att redovisa arbetet med bostadsförsörjning” hänvisas till vad som sagts i denna promemoria.
2. Beslutet i ärendet justeras omedelbart.

Föredragande borgarrådet Sten Nordin anför följande.

Ärendet

Socialdepartementet har uppdragit åt kommunerna i Stockholms län att redovisa hur de arbetar med bostadsförsörjningen i kommunen i enlighet med 5 § lagen (2000:1383) om kommunernas bostadsförsörjningsansvar. Kommunerna ska skicka sin redovisning till Länsstyrelsen i Stockholms län med kopia till Socialdepartementet senast den 31 december 2011.

I lagen (2000:1383) om kommunernas bostadsförsörjningsansvar anges att kommunerna ska anta riktlinjer för bostadsförsörjningen i kommunfullmäktige varje mandatperiod samt att kommunerna ska lämna in de uppgifter om kommunens bostadsförsörjningsplanering som regeringen begär. Regeringen har nu beslutat att kommunerna i Stockholms län ska redovisa hur de arbetar med bostadsförsörjningen i kommunen. Redovisningen ska innehålla följande information:

- de kommunala riktlinjer för bostadsförsörjningen som har antagits under denna eller föregående mandatperiod,
- det underlag som ligger till grund för riktlinjerna,
- en beskrivning av hur riktlinjerna ska genomföras,
- en beskrivning av om, och i så fall hur, kommunerna samarbetar med andra kommuner,
- en beskrivning av hur riktlinjerna och översiktsplanen förhåller sig till varandra och,
- en beskrivning av hur riktlinjerna är kopplade till den regionala utvecklingsplanen för Stockholmsregionen (RUFFS) samt hur kommunerna avser att nå upp till de nivåer för det årliga bostadstillskottet som redovisas i denna.

Beredning

Ärendet har remitterats till stadsledningskontoret.

Stadsledningskontoret bedömer att staden har en mycket god beredskap och planering för en hög bostadsbyggnadstakt samt en god beredskap och ambition att satsa på bostadsbyggandet i vikande konjunkturer. Stadsledningskontoret anser dock att det är centralt att staten, i de delar av infrastrukturnätet där staten är huvudman, tar sitt ansvar i den långsiktiga planeringen samt säkerställer investeringsmedel även efter 2021 för att möta behoven i en växande region.

Mina synpunkter

Stockholm växer med rekordfart och har gått om städer som London i tillväxttakt. Vi hade under förra mandatperioden ett mål om 15 000 bostäder. Detta mål överträffades med råge i och med att det totala antalet under mandatperioden blev 17 000 nya bostäder. Av dessa var ca 6 500 hyresrätter.

Enligt stadens budget för nästa år planerar staden att markanvisa 5 000 nya bostäder under 2012, för att därefter hålla ett markanvisningstempo om 4 000 anvisningar per år. För studentlägenheter ökar ambitionerna till 400 markanvisningar 2012 för att därefter uppgå till minst 300 per år.

En viktig utmaning är att svara upp mot behoven av bostäder för personer i behov av särskilt stöd. I staden intensifieras nu arbetet med att bygga bland annat gruppbo-städer.

För att den långsiktiga bostadsförsörjningen ska tillgodoses i staden och för att uppnå stadens Vision 2030 ska Stockholm planera för minst 100 000 nya bostäder. Det innebär att exploateringsnämnden tillsammans med stadsbyggnadsnämnden ska skapa förutsättningar för 5 000 nya bostäder per år de kommande 20 åren.

Som stadsledningskontoret skriver i sitt tjänsteutlåtande har Stockholms stad en mycket god beredskap och planering för en hög bostadsbyggnadstakt, även vid lågkonjunkturer. För att vidhålla våra höga ambitioner behöver viss lagstiftning kring bostadsbyggande ändras och anpassas till storstädernas villkor. Bostadsbyggande fastnar i dag lätt i långa överklagandeprocesser eller så kan närhet till viktiga arbetsplatser eller infrastruktur enligt lag vara störande för bostäder. Till exempel skulle stora delar av den äldre bostadsbebyggelse som finns i Stockholm inte ha varit möjlig att uppföra med dagens regelverk för buller. Detta är ett angeläget problem som behöver lösas.

I övrigt instämmer jag med stadsledningskontorets utlåtande.

Jag föreslår att borgarrådsberedningen föreslår att kommunstyrelsen beslutar följande.

1. Som svar på remissen ”Uppdrag att redovisa arbetet med bostadsförsörjning” hänvisas till vad som sagts i denna promemoria.
2. Beslutet i ärendet justeras omedelbart.

Stockholm den 30 november 2011

STEN NORDIN

Bilaga

Regeringsbeslut ”Uppdrag att redovisa arbetet med bostadsförsörjning”

Borgarrådsberedningen tillstyrker föredragande borgarrådets förslag.

Reservation anfördes av borgarrådet *Karin Wanngård* (S) enligt följande.

Jag föreslår borgarrådsberedningen föreslå kommunstyrelsen besluta att

- Delvis bifalla förvaltningens förslag till beslut
- Utöver detta anföras

Stockholm står inför en enorm befolkningsökning. Det kan kännas stressande och enormt, men det ger oss också möjligheter att göra det som ingen gjort före oss. Dagens befolkningsökning är en möjlighet om vi också klarar att bygga bostäder så att stadens infrastruktur och stadens invånare växer tillsammans. Det är bra för Stockholms tillväxt och för Stockholm som kunskapsregion. Det ger oss chansen att bygga ihop vår stad, att skapa länkar och mötesplatser mellan stockholmare. Det ger oss möjligheten att höja livskvaliteten för de som bor här och väljer att flytta hit.

Boendet är viktigt, för trygghet och rörlighet i staden, liksom för hela den samhällsekonomiska utvecklingen. Stockholm växer så det knakar, men möjligheten att få tag i en bostad krymper, och hemlösheten växer. De höga bostadspriserna och den höga belåningen är ett stort problem i Stockholm, och skapar fastlåsnings. Att åstadkomma ökad rörlighet i boendet är ett av de viktigaste instrumenten för att bygga en trygg och föränderlig stad. För att lyckas i det uppdraget krävs en ökad byggtakt i allmänhet men också riktade satsningar för att öka antalet studentlägenheter och hyresrätter.

Stockholms mest angelägna problem på bostadsmarknaden är den akuta bristen. Enligt regionplanekontoret behövs 600 nya bostäder per 1000 nya invånare. Om vi använder det antagandet skulle vi behöva bygga mellan 7000 – 8000 bostäder om året i Stockholm för att klara den förväntade befolkningsökningen. För att klara bostadsbristen och den förväntade befolkningsökningen behöver staden mer än fördubbla byggtakten och inleda ett aktivt samarbete med alla regionens kommuner om hur vi gemensamt ska klara bostadsmarknadens utmaningar. Vi ser att staden borde prioritera 5000 anvisade bostäder 2012 för att sedan successivt öka antalet. Vi ser också ett behov av att inte öka antalet markanvisningar, utan se över hela planprocessen för att öka antalet bostäder som faktiskt byggs.

De senaste 30 åren har antalet hyresettor i Stockholm stad minskat med 38 000, vilket bidrar till att majoriteten av stadens unga under 27 idag inte har en egen bostad med eget kontrakt. En politik för att öka byggnationen av hyresettor i Stockholm är av yttersta vikt. I det arbetet, liksom i byggandet av studentbostäder, måste de allmännyttiga bostadsbolagen ta en ledande roll. Vi socialdemokrater vill att 20% av de allmännyttiga bostäder som byggs ska vara studentbostäder, men det förutsätter också fler markanvisningar till stadens egna bolag. Vi ser också att hälften av Stockholms nya bostäder ska vara små lägenheter, företrädesvis ett- och tvåor.

Särskilt uttalande gjordes av borgarrådet *Daniel Helldén* (MP) enligt följande.

Hur Stockholm stad arbetar med bostadsförsörjningen beskrivs i Stockholms översiktsplan – Promenadstaden, antagen av Kommunfullmäktige den 15 mars 2010. Översiktsplanens planeringsinriktning för bostadsförsörjningen bygger på tre strategier som samtliga syftar till att långsiktigt uppnå stadens mål om att planera för minst 100 000 nya bostäder. I kommunfullmäktiges budget 2012 med inriktning för åren 2013 och 2014 har följande indikatorer fastställts av Staden för att säkerställa den högre ambitionsnivån för bostadsbyggandet (stadsbyggnadsnämnden):

Indikator	KF:s års mål år 2011	KF:s års mål år 2012	KF:s års mål år 2013	KF:s års mål år 2014
Antal bostäder i godkända/antagna detaljplaner	4000 st	5 000 st	5 000 st	5 000 st
Antal färdigställda bostäder	3 750 st	3 750 st	3 750 st	4 500 st
Antal markanvisade bostäder	3 000 st	5 000 st	4 000 st	4 000 st
Antal påbörjade bostäder	3 750 st	4 500 st	4500 st	4 500 st
Antal påbörjade hyresrätter	1 500 st	1 500 st	1 500 st	1 500 st
Nettotillskott av studentbostäder	250 st	400 st	300 st	300 st

Miljöpartiet anser att det är bra att det planeras för ett ökat bostadsbyggande i Stockholm men är bekymrade över ovan redovisad tabell. Om Stockholm i framtiden ska vara en attraktiv stad måste staden kunna erbjuda samtliga invånare en bostad. Stockholms stad måste börja ta ett större ansvar för bostadssituationen i Stockholm och diskussionen om stadens bostadsbyggande måste vidgas och handla om för vem man bygger, vart i staden man bygger och hur man bygger. Fler hyresrätter, och fler bostäder för och unga och studenter måste byggas. Det är även viktigt att staden inte enbart riktar in sig på att uppnå kvantitativa mål. Miljöpartiet anser att fler och bättre detaljplaner kan tas fram genom att utöka dialogen med stockholmarna och med de boende.

ÄRENDET

Socialdepartementet har uppdragit åt kommunerna i Stockholms län att redovisa hur de arbetar med bostadsförsörjningen i kommunen i enlighet med 5 § lagen (2000:1383) om kommunernas bostadsförsörjningsansvar. Kommunerna ska skicka sin redovisning till Länsstyrelsen i Stockholms län med kopia till Socialdepartementet senast den 31 december 2011.

I lagen (2000:1383) om kommunernas bostadsförsörjningsansvar anges att kommunerna ska anta riktlinjer för bostadsförsörjningen i kommunfullmäktige varje mandatperiod samt att kommunerna ska lämna in de uppgifter om kommunens bostadsförsörjningsplanering som regeringen begär. Regeringen har nu beslutat att kommunerna i Stockholms län ska redovisa hur de arbetar med bostadsförsörjningen i kommunen. Redovisningen ska innehålla följande information:

- de kommunala riktlinjer för bostadsförsörjningen som har antagits under denna eller föregående mandatperiod,
- det underlag som ligger till grund för riktlinjerna,
- en beskrivning av hur riktlinjerna ska genomföras,
- en beskrivning av om, och i så fall hur, kommunerna samarbetar med andra kommuner,
- en beskrivning av hur riktlinjerna och översiktsplanen förhåller sig till varandra och,
- en beskrivning av hur riktlinjerna är kopplade till den regionala utvecklingsplanen för Stockholmsregionen (RUFFS) samt hur kommunerna avser att nå upp till de nivåer för det årliga bostadstillskottet som redovisas i denna.

BEREDNING

Ärendet har remitterats till stadsledningskontoret.

Stadsledningskontorets tjänsteutlåtande daterat den 11 november 2011 har i huvudsak följande lydelse.

Stadsledningskontorets synpunkter och förslag

Stockholms stads riktlinjer för bostadsförsörjning

Kommunfullmäktige antog den 15 mars 2010 Översiktsplan för Stockholms stad – Promenadstaden, vilken arbetats fram genom bred dialog och samverkan, såväl inom Stockholms stad som med andra aktörer. I enlighet med kommunfullmäktiges beslut utgör översiktsplanen också stadens riktlinjer för bostadsförsörjning.

Stockholms stad bedriver ett brett och ambitiöst arbete med bostadsförsörjningsfrågor. I stadens Vision 2030, översiktsplan, kommunfullmäktiges budget samt i övriga riktlinjer och styrdokument anges målsättningar och andra aspekter på bostadsbyggandet på både kort och lång sikt. Årligen lämnas i kommunfullmäktiges budget direktiv till de nämnder och bolag som har ansvar för genomförandet av olika delar av stadens bostadsförsörjningsansvar.

Stockholm ska i enlighet med Vision 2030 bli en miljonstad och inom de närmaste 20 åren prognostiseras staden växa med 200 000 personer. Översiktsplanens utgår från ambitionen att staden ska främja en fortsatt befolkningsökning och växtkraft inom näringslivet och i andra verksamheter. En befolkningsökning i Stockholm utgör en grundläggande förutsättning för en positiv ekonomisk utveckling och ökad välfärd. Översiktsplanen grundas på de

scenarier som redovisats i den regionala planeringen och stadens egna tillväxtprognoser.

Översiktsplanen utgör ett viktigt strategidokument för staden då den pekar ut fyra stadsutvecklingsstrategier för en hållbar tillväxt i strävan att nå stadens långsiktiga mål i Vision 2030. En hållbar tillväxt och utveckling mot ett Stockholm i världsklass bygger på ett helhetsperspektiv och att de strategiska beslut som fattas av kommunfullmäktige, stadens nämnder och bolagsstyrelser inte går i olika riktningar. Översiktsplanen måste därför samordnas med den övergripande styrningen och uppföljningen inom staden och ge ett underlag för kommunfullmäktiges prioriteringar i ett kortare perspektiv.

Planeringsinriktningen i stadens riktlinjer för bostadsförsörjning är:

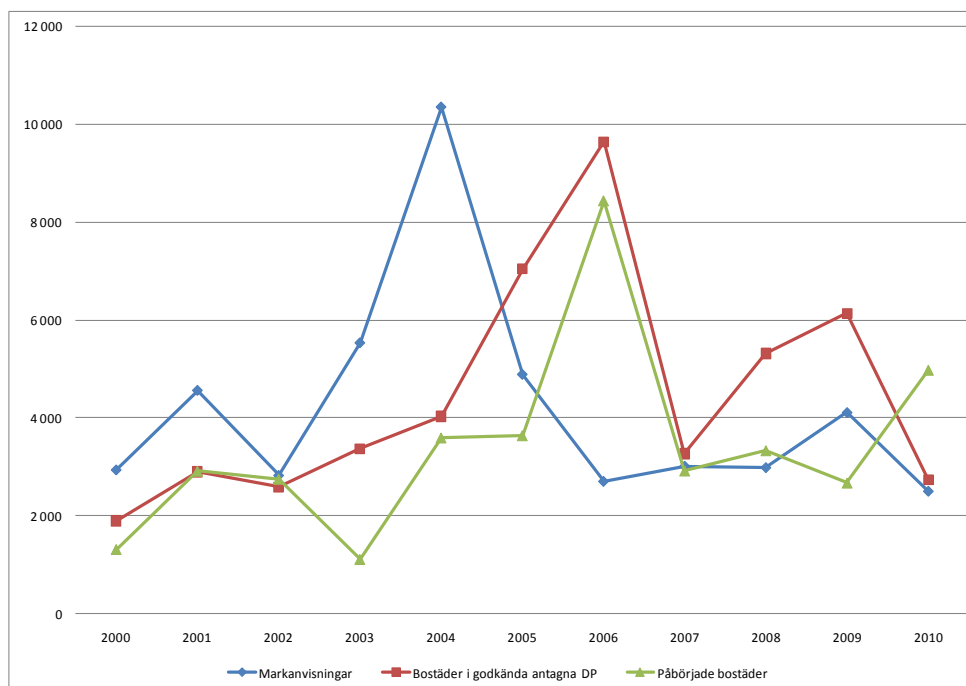
- **Planera för ett jämt och kontinuerligt bostadsbyggande.** Det sker ofta stora svängningar på bostadsmarknaden som påverkar bostadsbyggandet. Stadens planering ska utgå från de långsiktiga behoven av bostäder och det är angeläget att arbeta med många olika typer av bostadsprojekt och en mångfald av aktörer på bygg och bostadsmarknaden för att göra det intressant att bygga både i hög- och lågkonjunktur.
- **Variera utbudet av bostäder i hela staden.** Ett variationsrikt utbud handlar om att verka för att det byggs skilda typer med olika upplåtelseformer i stadens alla delar. Det gäller bland annat att intressera byggherrar att satsa på nya upplåtelseformer och bostadstyper i områden som idag har ett ensidigt utbud. Åtgärder för att pressa bygg- och bostadskostnaderna behöver också fortsätta.
- **Fortsätta planeringen för bostäder till grupper med särskilda behov.** Behovet av kategoribostäder ska uppmärksammas tidigt i planprocessen. Det är viktigt med ett nära samarbete inom staden.

Stadsledningskontoret konstaterar att riktlinjernas integrering i översiktsplanen innebär att kopplingen mellan planeringen för bostadsförsörjningen och dess genomförande förstärkts väsentligt.

Stadsledningskontoret konstaterar vidare att stadens översiktsplan har arbetats fram parallellt med den regionala utvecklingsplanen RUFSS 2010 och att RUFSS 2010 antogs av landstingsfullmäktige den 11 maj 2010, det vill säga ett par månader efter antagandet av stadens översiktsplan. I samband med att översiktsplanen aktualitetsprövas kommer en prövning också att ske mot de regionala riktlinjerna för Stockholmsregionen som definierats i RUFSS 2010.

Bostadsbyggande 2000 till 2010

Stadsledningskontoret konstaterar att under mandatperioden 2006 till 2010 har drygt 17 000 färdigställt i nyproduktion (räknat på helår 2007 till 2010). Därmed har kommunfullmäktiges mål om 15 000 nya bostäder under mandatperioden uppnåtts. Under mandatperioden närmast före antogs en genomförandeplan för byggandet av 20 000 nya bostäder under perioden 2003 till 2006.

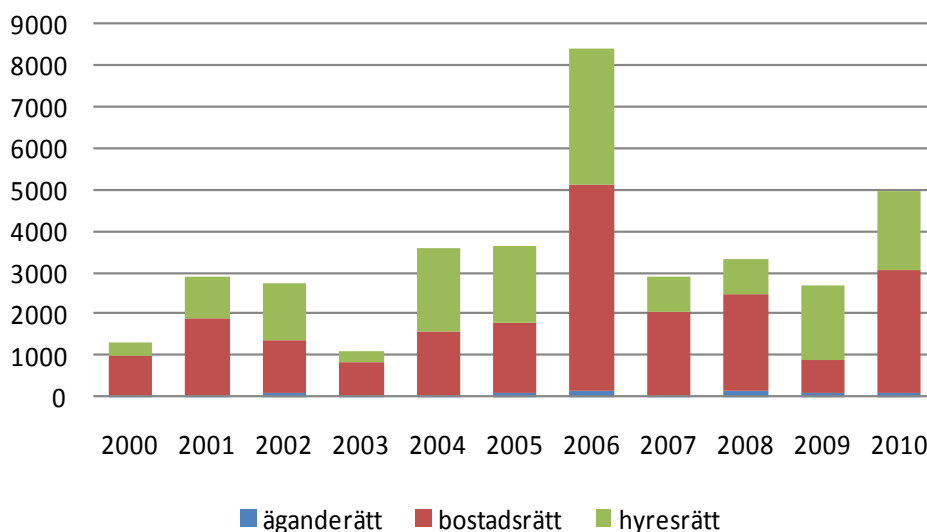
Under perioden 2000 till 2010 har antalet påbörjade bostäder i genomsnitt legat kring 3 400 stycken årligen. Antalet påbörjade bostäder 2006 uppgick till över

8 000 bostäder, vilket är väsentligt högre än övriga år under perioden. Orsaken var sannolikt tidigareläggning av byggstarter till följd av de förändringar i det statliga bidragssystemet som trädde i kraft 2007. Jämfört med tidigare år (år 2006 exkluderat) ökade antalet påbörjade bostäder år 2010 kraftigt och det kan noteras att antalet hyresrätter står för en stor andel såväl år 2009 som år 2010.

Antalet bostäder i beslutade markanvisningar har i genomsnitt legat kring 4 200 stycken årligen under perioden 2000 till 2010. År 2004 beslutade exploateringsnämnden om över 10 000 markanvisningar.

Antal bostäder i godkända/antagna detaljplaner per år uppgick i snitt under perioden till 4 400. Under åren 2005 och 2006 var antal bostäder i godkända/antagna detaljplaner väsentligt fler. Även 2008 och 2009 visar på ett högre värde än snittet.

Påbörjade bostäder

Stadsledningskontoret bedömer att staden har en mycket god beredskap och planering för en hög bostadsbyggnadstakt. Sammantaget har under perioden 2000 till 2010 cirka 37 700 bostäder påbörjats och 32 400 bostäder färdigställt i nyproduktion inom Stockholms stad. Under 2008 färdigställdes cirka 5 200 nya bostäder i Stockholms stad, vilket är den högsta notering sedan 1975.

Stadsledningskontoret konstaterar att staden även har en god beredskap och ambition att satsa på bostadsbyggandet i vikande konjunkturer. År 2009 beslutade kommunfullmäktige om stimulansåtgärder till följd av den lågkonjunktur som då rådde. En offensiv satsning gjordes för att stärka stadens ekonomiska utveckling och arbetsmarknad samt för att stärka staden inför utmaningen att nå en miljon invånare år 2030. Åtgärderna inriktades främst på investeringar i bostäder och infrastruktur samtidigt som nyproduktion av hyresrätter underlättades genom att tillfälligt sänka tomträttsavgälden vid nyupplåtelse i flerbostadshus.

Utblick

Sammantaget antas befolkningen i RUFSS 2010 i alternativet ”Hög” öka med 445 000 personer i Stockholms län till år 2030 vilket innebär en befolkning i hela länet om totalt 2,5 miljoner människor. Enligt de senaste prognoserna från

SWECO (USKAB) i juni 2011 beräknas stadens folkmängd öka med 118 300 personer under den kommande tioårsperioden.

Länsstyrelsen i Stockholms län har fastslagit att för att bostadsförsörjningen i regionen ska fungera på lång sikt behöver varje kommun bidra till bostadsbyggandet. För att klara av den förväntade befolkningsökningen måste regionen kunna erbjuda bostäder som motsvarar efterfrågan. Antalet hushåll enligt RUFSS 2010 antas öka med 175 000-260 000 fram till 2030. Detta motsvarar ett tillskott på

8 700-13 000 bostäder per år.

I och med att de senaste befolkningsprognoserna visat på en väsentlig snabbare öknings-takt jämfört med tidigare prognoser så har staden i samband med antagande av kommunfullmäktiges budget för 2012 (vilket planeras till den 17 november 2011) höjt ambitionen för bostadsbyggandet väsentligt. Staden ska fram till 2030 planera för 100 000 nya bostäder, vilket innebär en ambitionshöjning med cirka 20 000 bostäder fram till år 2030. Även målen för studentbostadsbyggandet har höjts då byggandet av studentbostäder har utpekats som ett prioriterat mål för regionen. I kommunfullmäktiges budget 2012 med inriktning för åren 2013 och 2014 har följande indikatorer fastställts för att säkerställa den högre ambitionsnivån för bostadsbyggandet:

Indikator	KF:s årsmål år 2011	KF:s årsmål år 2012	KF:s årsmål år 2013	KF:s årsmål år 2014
Antal bostäder i godkända/antagna detaljplaner	4000 st	5 000 st	5 000 st	5 000 st
Antal färdigställda bostäder	3 750 st	3 750 st	3 750 st	4 500 st
Antal markanvisade bostäder	3 000 st	5 000 st	4 000 st	4 000 st
Antal påbörjade bostäder	3 750 st	4 500 st	4500 st	4 500 st
Antal påbörjade hyresrätter	1 500 st	1 500 st	1 500 st	1 500 st
Nettotillskott av studentbostäder	250 st	400 st	300 st	300 st

I direktiv till de nämnder och bolag som har ansvar för genomförandet av olika delar av stadens bostadsförsörjningsansvar preciseras mål och uppdrag. I kommunfullmäktiges budget för 2012 finns, förutom konkreta mål och direktiv för tillskapandet av nya bostäder, också indikatorer för antal förmedlade försöks- och träningslägenheter via bostadsförmedlingen, antal nytillkomna försöks- och träningslägenheter, tak över huvud garanti och antal nytillkomna omsorgslägenheter för vuxna inom staden. I direktiven anges bland annat att bostads-

bolagen ska ta ett stort ansvar för försörjning av förturs-, försöks- och träningslägenheter samt att Micasa Fastigheter i Stockholm ska tillhandahålla trygghetsboenden, seniorboende samt ansvara för att tillhandahålla välskötta och trygga bostäder för stadens äldre och för personer med funktionsnedsättning.

Enligt Länsstyrelsen i Stockholm var det få kommuner som år 2010 nådde upp till de nivåer som RUFSS anger som rimliga för att bidra till regionens behov av bostadsbyggande. Stadsledningskontoret konstaterar, utifrån Länsstyrelsens uppföljning, att Stockholms stad de senaste åren ökat sin andel av det totala bostadsbyggandet. Av länets 26 kommuner är det enbart Stockholms stad som enligt Länsstyrelsen hade ett bostadsbyggande år 2010 som nådde upp till det högre tillväxtalternativet enligt RUFSS 2010.

Stadsledningskontoret konstaterar att det finns goda förutsättningar att kommande år nå de långsiktigt högt uppställda målen för nya bostäder. Exploateringsnämndens verksamhetsplan innehåller en stor mängd bostadsprojekt som befinner sig i olika planerings- och genomförandefaser. Nära 180 genomförandeprojekt pågår omfattande cirka 35 000 bostäder och därutöver finns cirka 240 planeringsprojekt om sammanlagt cirka 30 000 bostäder. Stadsbyggnadsnämnden har kortat plantiderna och den så kallade plankön har arbetats bort genom intensifierade insatser under åren 2010 och 2011. I och med antagande av kommunfullmäktiges budget för 2012 antas också en investeringsstrategi för Stockholms stad med syfte att säkerställa en långsiktigt ekonomiskt hållbar utbyggnad av staden. Investeringsstrategin ska också utgöra ett stöd i arbetet med att prioritera vilka investeringar som ska genomföras på kort och lång sikt. Under 2011 har också arbetet med att ta fram en finansieringsstrategi startat.

En växande region i form av ökad befolkning och ökad takt i bostadsbyggandet kräver också en utbyggnad av infrastruktur för att uppnå målen i Vision 2030 angående ett välfungerande transportsystem och ett hållbart resande, där ett helhetsperspektiv på regionens transportsystem är en framgångsfaktor. Under de närmaste åren och med en utblick mot 2030 behövs en utbyggnad av både kollektivtrafik och vägar samt åtgärder för att skapa goda förutsättningar för gång och cyklande som pendlingsalternativ. Stadens långsiktiga planering för bostadsbyggandet kräver därför en stark koppling till infrastrukturplaneringen. För att åstadkomma en långsiktigt hållbar utbyggnad av staden krävs därför en framsynt planering av kommande infrastruktursatsningar vad gäller såväl nya investeringar som underhåll av befintliga.

Stadsledningskontoret konstaterar att den nuvarande länsplanen för regional transportinfrastruktur i Stockholms län sträcker sig till 2021 och bedöms ge stora förbättringar av tillgängligheten samt skapar förutsättningar för en fortsatt regional tillväxt. Stadsledningskontoret anser dock att det är centralt att staten, i de delar av infrastrukturnätet där staten är huvudman, tar sitt ansvar i den långsiktiga planeringen samt säkerställer investeringsmedel även efter 2021 för att möta behoven i en växande region och för att nå en högre funktionalitet i regionen. Flera nödvändiga infrastrukturinvesteringar som regionen i den senaste åtgärdsplaneringen gemensamt pekat ut som förutsättningar för fortsatt befolkningstillväxt ligger ofinansierade i perioden efter 2021.

Stadsledningskontoret föreslår att remissen Uppdrag att redovisa arbetet med bostadsförsörjning från Socialdepartementet anses besvarad med hänvisning till vad som sägs i stadsledningskontorets tjänsteutlåtande.